

Dilobodxon Karimova

Andijon davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Abdulla Oripovning mustaqillik davrigacha o'z asarlarida ixtiyoriy va ixtiyorsiz ravishda qo'llanilgan diniy motivlar va diniy atamalarning qo'llanilishi haqida so'z boradi.*

Kalit so'zlar: *din, motiv, atama, mavzu, tahlil, ateizm, taqdir, tole', ruh, tasavvuf, mutasavvuf, xudo, she'r.*

90-yillargacha bo'lgan o'zbek adabiyotida diniy motivlar masalasi juda ham murakkab bo'lgan. Chunki sho'rolar paytida xudosizlik ya'ni ateistik ruh hukm surayotgan paytlar edi. Bizga ma'lumki, A. Oripov istiqloldan keyin bir qancha diniy mavzudagi she'rlar va "Haj daftari" turkumini yaratdi. A. Oripov ijodida diniy motivlarni o'rganar ekanmiz, shunday savol tug'ildi, shoir ijodida qachondan boshlab diniy motiv, diniy atama yoki diniy mavzu qo'liana boshlagan. Shoir istiqloldan keyin yozishni boshlaganmi yoki istiqlolgacha bo'lgan davrda ham shoir ijodida diniy mavzu uchraydimi? Quyida ana shunday haqli savolga javob topishga harakat qilamiz.

Motiv - ijodkor ijodi yoki muayyan asarning asosiy g'oyasi, mavzusini to'ldirishga xizmat qiluvchi qo'shimcha mavzu yoki g'oya.

A. Oripov ijodini tahlil qilar ekanmiz, shoirning deyarli har bir she'rida xoh istiqlolgacha bo'lgan davr, xoh undan keyingi davr bo'lsin diniy atama, diniy e'tiqod, eng asosiysi, islom diniga e'tiqod qiluvchi mo'min siymosini ko'ramiz. She'r xoh muhabbat, xoh tabiat, xoh ustozlar, xoh ijtimoiy voqealar haqida bo'lsin hammasida yagona Allohga bo'lgan va islom diniga bo'lgan ishonchni aks etgan.

Shunday she'rlaridan biri, 1960 yilda yozilgan "Suv parisi" she'ridir:

Sen kimlarning hayolida yurmoqdassn sarsari,

Hiyonatkor bir go'zal ruhimisan, yo pari.

Bizga ma'lumki, ruhga dinsizlar istahonmaydi, ular uchun shu hayotgina bor, o'limdan keyingi hayot yo'q. Islom dinida esa, har bir inson jismida ruh mavjud. U o'zining "men"i hisoblanadi. Insonning jismi yo'qolsa ham ruhi mangudir. Bu she'r oddiygina suv parisi haqida bo'lsa ham shoir ruh timsolini garchi ongi shuuridan tashqarida qo'llagan bo'lsa ham, ruh timsolini kirgizish orqali biror bir dinga e'tiqod qilishini bildiradi.

Yana "Pahlavon Mahmud qabri qoshida" nomli she'ridagi ruh atamasini qo'llanishimiz ham xarakterlidir

Yulduzlar misoli kulganda ruhim,

Bo'ronli hislarga to'lganda ruhim,

Ba'zan she'r ustida so'lganda ruhim,

Pahlavon Mahmuddan so‘radim madad.⁵⁷

Tasavvufning asosiy maqsadi, komil insonni tarbiyalashdir. Komil insonni tarbiyalash uchun esa, ruhni poklash kerak. Ruh Alloh izmidadir. U abadiy va ilohiy makonda yaratilgan va unda qo‘nim topadi. Yuqoridagi misralar ana shu ruh haqida. To‘g‘ri, yuqoridagi she‘rning birinchi va ikkinchi misralarda ruh atamasi nafaqat insonning ichki “men”i ruh to‘grisida, balki kayfiyat ma‘nosida ham keltapti. Bir so‘zning bir joyda ikki ma‘noda uchrashi, shubhasiz, shoirning mahoratidir. Shoirning ”Pahlavon Mahmuddan so‘radim madad” deb yozishida ham alohida pragmatik ma‘no, ya‘ni tag ma‘no bor. Ma‘lumki, Pahlavon Mahmud | tasavvuf ta‘limoti asosida ijod qilgan O‘rta Osiyodagi yirik mutassavuf hisoblanadi.

Tag ma‘nolar shulardan iboratki, Pahlavon Mahmud mutassavvuf shoir bo‘lganligi uchun shoir o‘zining ruhi poklanishiga madad so‘raydi va madad so‘rash bilan birga shoir Pahlavon Mahmud siymosi orqali o‘tmishdagi ajdodlarimizni hurmatlab va ulami ulug‘lash maqsadida ham shu so‘zlarni qo‘llamoqda. Biz yuqorida, ruhga ta‘rif berishga harakat qildik. Ammo yetarlicha ta‘rif berolmadik. Ruh-insondagi eng oily manbadir va o‘zining oily manbasi bilan bo‘g‘liq ekanini doimo sezib turadi. Ruh insonda ahloq qonunini vujudga keltirganki, u boshqa jonzotlarda yo‘q. Ruh mavzusi ilmda ham, falsafasada ham qadim-qadimdan eng murakkab muammolardan hisoblanadi. Bu muammoning yechimini Qur‘oni Karimda ko‘ramiz. Jumladan “Isro” surasida shunday deyiladi:

“Va sendan ruh haqida so‘rarkanlar Sen: “Ruh Robbimning ishidir, Sizga juda oz bilim berilgandir”-, deb ayt.” (85-oyat)⁵⁸

Mana shu keltirilgan fikr yuqoridagi so‘zlarimizni tasdiqlaydi. Quyidagi 1969-yilda yozilgan shoirning “Ruhim” she‘ri ham ruhning eng to‘g‘ri berilgan ta‘rifi desak, mubolag‘a bo‘lmaydi. Shoir ta‘rifni butun she‘r davomida berganligi uchun she‘rni butunicha keltiraman.

Vujud deganlari asli nimadir,
Dayr dengizida yurgan kemadir.
Bir kun qoyaga urilgay kema,
Ruhim, sen vujudning g‘amini yema
Yuksak fazolarda aylagin parvoz,
Senda na ohang bor va na ovoz.
Senga na bo‘ronlar kor qila olur,
Seni na yo‘qotib bor qila olur.
Sen misli kamalak yuksak va so‘lmas,
Kamalakni esa parchalab bo‘lmas.⁵⁹

⁵⁷ Abdulla Oripov, “Tanlangan asarlar”, 149-bet

⁵⁸ Qur‘oni karim

⁵⁹ Abdulla Oripov, Tanlangan asarlar, 177-bet

Darhaqiqat ruh vujudan ayrilganda unga na bo‘ron, na shamol ta'sir qila oladi. Bu esa uning abadiylikiga ishoradir. 1971-yilda yozilgan “Chorlash” she'rida xuddi shu mavzu davom etadi

Yuksaklarga charx urib aylan,

Ruhing mangu tursin yorishib.

O‘lganda ham vujuding bilan,

Ketmagaysan yerga qorishib.⁶⁰

Yuqoridagidek, vujud o‘lib qaro yerga singishib ketsa ham, lekin ruhning mangu qolishi nazarda tutilmoqda.

Berilayotgan misollardan ko‘rinib turibdiki, A. Oripov diniy bilimlardan 1969-yillardayoq ancha bilimga ega ekanligini bilishimiz mumkin.

Yana bir 1969-yilda yozilgan “Yurtim shamoli” she'rida ham ruh so‘zi yuqoridagi sher'lar kabi motiv sifatida emas, ballci termin sifatida qo‘llanmoqda: uh

Shamollar ichida men ham bir shamol,

Chechaklar atridan men ham sarmastman.

Lekin sen ruhimning mangu hayoli,

O, yurtim shamoli, yurtim shamoli.⁶¹

Sharhlashga harakat qilib ko‘ramiz, shoir bu she'rida aytmoqchi bo‘lgan asosiy fikr bu - sho‘rolar davrida men o‘zimni qanchalik yaxshi his qilsamda, lekin ruhim erkin o‘z yurtining erkin shamolini, ozod, hur yurtini ko‘rishni istaydi, degan ma'no mavjud.

Keltirilgan misollar shunu anglatyaptiki, A. Oripov ruh haqida o‘z tushunchalariga ega bo‘lgan va she'rlarida to‘g‘ri talqin qila olgan. Bundan ko‘rinadiki, shoir tasavvuf ta'limotidan ham bohobar bo‘lgan. O‘z-o‘zidan ma'lumki, tasavvuf ta'limotiga ishongan inson bu islom diniga e'tiqod qiluvchi musulmondur. Yuqoridagi misralardan shu narsa ma'lum bo‘lyaptiki, A. Oripovni biz bemalol istiqloqligacha bo‘lgan davrda ham o‘z fikrlarini qo‘rqmasdan, dadil ayta olgan.

Shoir ijodida dinga ishonishning har xil ko‘rinishlari mavjud. Shulardan biri taqdir atamasining, taqdir motivining har xil o‘rinlarda kelishi xarakterlidir. Shuning uchun biz quyida taqdir so‘zini shoir ijodida 1968-yildan, 1990-yilgacha ishlatilish o‘rinlarini ko‘rib chiqamiz.

Quyidagi “Kursdoshlarimga” she'rida dinlardan aynan islom diniga e'tiqod qilishiga ishora bor.

Taqdir to‘plarmikin sizlarni yana,

Ko‘zimdan sachragan tomchi yoshlarim.⁶²

Islom dinida iymonning yetti sharti mavjud.

1. Allohga ishonish.

2. Farishtalarga ishonish.

⁶⁰ Abdulla Oripov, Tanlangan asarlar, 204-bet

⁶¹ Abdulla Oripov, “Tanlangan asarlar”,204-bet

⁶² Abdulla Oripov, “Tanlangan asarlar”,167-bet

3. Alloh yuborgan payg‘ambar va rasullarga ishonish.
4. Islomning muqaddas kitobi Qur'onI Karimga ishonish.
5. Qayta tirilishga ishonish.
6. O‘limdan keyoingi hayotga ishonish.
7. Taqdirga ishonish.⁶³

Aslida har bir inson o‘zining yaqin odami yoki do‘stini ko‘rishni xohlasa uning uyiga borishi yoki qo‘ng‘iroqlashi mumkin, lekin shoir yuqoridagi she‘ri orqali agar inson biror do‘stini bilan ko‘rishishni xohlagan taqdirda uning peshonasiga buni yozmagan. bo‘lsa u bilan ko‘rishish olmaydi, degan ma‘noni uqishimiz mumkin.

Yana taqdir motivini “Asrimiz odami” she‘rida ham uchratishimiz mumkin.

Goh bemor qoshida jarroh bo‘lib,

Taqdiri azalga ko‘rsatsa kuchin.⁶⁴

Shoir bu she‘ri orqali nima demoqchi: islom dinida taqdir ona qornidayoq

bitiladi. Taqdiri azal bu insonni biror vaqtda biror manzilga yetib borishi aniq

bo‘lsa, mana shu manzilga qay holatda yetib kelishi esa, taqdiri qadar hisoblanadi.

Bu she‘rda inson xohlasa-xohlamasa keladigan, hamisha haq bo‘lgan o‘lim haqida gap ketyapti. Ya‘ni 20-asrning eng ilmi jarrohi o‘z bilimi, salohiyati bilan o‘lim yoqasida turgan insonga jon bag‘ishlay oladimi uning olgan bilimi taqdiri azalga kuchini ko‘rsata oladimi yo‘qmi, shu savollarga shoir javob topmoqchi bo‘ladi.

Shoir she‘rlaridagi oddiy muhabbat mavzusi ham bora-bora diniy ruhiyatga borib taqaladiganday, nazarimda.

Sen Pushkinning sevgan malagi,

Sen Gyote orzu etgan qiz.

Tole‘yimda nozlanib yurgan,

Ey, sen, mening erka go‘zalim.⁶⁵

Bir qarashda o‘qisangiz, bir go‘zal ta‘rifi haqida chiroyli she‘r. Lekin shu go‘zalni mening tole‘yimda ya‘ni taqdirimga yozilgan ekansan, shuning uchun hozir yonimdasan, deyapti. Botiniy ma‘nosi esa, taqdirimga yozilmagan bo‘lmaganingda yonimda bo‘lmasding, degan ma‘noni ham uqishimiz mumkin. To‘g‘ri yuqoridagi she‘rda taqdir so‘zini uchratmaymiz. Birgina tole‘ so‘zi ikki hil ma‘noda biri o‘z ma‘noda, ya‘ni baxt ma‘nosini tushunsak, ikkinchi ma‘no esa, yuqorida biz keltirgan taqdir ma‘nosi. Yana bir 1965-yilda yozilgan “Muhabbat” she‘rida esa shoir muhabbat taqdiridan maqtana olmasligini yozadi.

Hayot mendan ayamadi ne‘matlarini,

Ne istasam berdi doim, hech bir tonmayman.

Faqatgina bir g‘am o‘rtar yuraklarimni,

Men muhabbat taqdirimdan maqtan olmayman.⁶⁶

⁶³ “Iymon” kitobi

⁶⁴ Abdulla Oripov, “Tanlangan asarlar”, 49-bet

⁶⁵ Abdulla Oripov, “tanlangan asarlar”, 54-bet

⁶⁶ Abdulla Oripov, “Tanlangan asarlar” 91-bet

Sher'da yozilishicha, oshiq qancha muhabbat yo'lida kurashmasin, taqdirida omadli muhabbat yozilmagan ekan u muhabbatiga erisholmaydi.

1967-yulda yozilgan “Ona” she'rida A. Oripov ijodida diniy motivlarning hamisha ustuvor turganligidan darak beradi.

Ko'kda yulduz uchsa nogahon,
Bitdi derlar qaysi bir taqdir.⁶⁷

Demak, inson o'limi ham, avvaldan unig taqdiriga bitiladi. Va u faqatgina Arshi a'loda hal qilinadi. Shoir shu misrada:

Ko'kda yulduz uchsa nogahon,

O'ldi derlar qaysi bir inson, deyishi ham mumkin edi. Lekin yuqoridagi misra orqali barcha narsani boshqarib turuvchi yagona kuchga hammamiz xohlasak, xohlamasak boshqarib turishiga ishoradir..

A.Oripov ijodini tahlil qilar ekanmiz, shoirning deyarli har bir she'rida diniy motivlar uchraydi. Shunday sher'laridan biri, “Armaniston” she'ridir. She'rning o'rtalarida shunday misralar bor:

Tarix deb atalgan qismat bu axir,
Qarshida yuztuban hattoki, xudo.⁶⁸

Nainki shoir har bir oddiy inson ishonadiki, yuqorida inson ixtiyoriga bog'liq bo'lmagan, uni boshqaruvchi katta kuch bor. Bu albatta hammani boshqarib turadigan Ollohning kuchidir. Darhaqiqat tarixda bo'lib otgan voqea-hodisalarni hech kim o'zgartirolmaydi. Shoir yuqoridagi she'rida taqdir so'zining orniga uning to'liq sinonimi qismat so'zini qo'llayapti. Qismatni hattoki xudo ham o'zgartirolmaydi deb, shoir san'atlardan mubolag'a san'atini qo'llamoqda.

1968-yilda yozilgan “Gorkiy” she'ri quyidagi misralar bilan boshlanadi.

Adib taqdiringga ta'zim qil bu kun,
Bu kun ehtirom qil tole' qoshida.

Qaro kechmishingga razm qil bu kun,
Ne kunlar o'tmagan Rusning boshidan.⁶⁹

misralarida shoir Gorkiyga murojaat qila shunday deydi: senga Olloh shunday qismat berganiga shukr qil, xalqing boshidan shuncha qora kunlar o'tsa ham, ulardan omon qolganing uchun qismatingga ta'zim qilishing kerak. Agar Ollohim buni xohlamaganida bunday baxtli kunlar senga nasib qilmas edi, degan ma'noni tushunishimiz mumkin.

Barcha o'zbek xalqi yod biladigan O'zbekistonimizning ta'rifi yuqori cho'qqida berilgan 1964-1970-yillar davomida yozilgan “O'zbekiston” she'rida shunday misralar bor:

⁶⁷ Abdulla Oripov, Tanlangan asarlar, 128-bet

⁶⁸ Abdulla Oripov, “tanlangan asarlar”, 130-bet

⁶⁹ Abdulla Oripov, “Tanlangan asarlar”, 153-bet

Toleyingda bor ekan yashash,
Goh qon ichding gohida sharob.
Etmoq bo‘lib yurtim xomtalash,
Bosh ustingga keldi inqilob.⁷⁰

Yurtimizga toleyingda yashash bor ekan deya yana har bir ish faqatgina Olloh izmidaligiga ishonganligi uchun shu misralarni keltiradi. 1983-yilda yozilgan “So‘nggi urush” she’rda taqdir so‘zi yuqoridagi misralardan farqliroq, boshqacharoq qo‘llanadi. Yuqorida taqdir so‘zining omiga tole’, qismat so‘zlari kelib ular taqdir so‘ziga to‘liq sinonim bo‘lib kelishayotgan edi. Biz keltirmoqchi bo‘lgan she’rda esa aksincha, taqdir so‘zi o‘z manosida emas, ko‘chma ma’noda qo‘llanmoqda. Bu, albatta, shoirning anchagina mahoratli ekanligidan darak beradi.

Ummon ortidagi mitti qiz Smit,
Jahon taqdiri deb jar solar shu choq.
Hayxot o‘shal joyda qaysidir palid,
Uning qismatiga qayraydi pichoq.⁷¹

Mitti qiz Smitni kimlardir jahon taqdiri deb jar solayotgan bir paytda qaysidir yaramas lining qismatiga nuqta qo‘ymoqchi. Bu misralarda jahon taqdiri seb atalishiga sabab, u qizning inson manfaatiga hissa qo‘shganligi uchun. Qismat so‘zi esa, har doimgidek Olloh yozgan qismat emas, balki inson hayotiga, umriga nuqta qo‘ymoqlik haqidadir. Bu misralarda taqdir va qismat so‘zlari ko‘chma ma’noda qo‘llanmoqda. 1986-yilda yozilgan “Tiriklik” she’rida qo‘llangan qismat so‘zini olaylik.

Oh, qandoq shirindir shu tahir hayot,
Oh, qandoq go‘zaldir shu juldir qismat.”⁷²

Shoir bu misrada inson qismati nechog‘lik beshafqat bo‘lmasin, lekin insonni bu dunyoda tirik bo‘lib yashab yurishining o‘zi ham katta baxt ekanligini o‘quvchilarga uqdirmoqchi. 1990-yilda yozilgan “Elim deb yongaydir sohib jur'atlar” she’rida :

Tole’da borini sen ham ko‘rgaydan,
Bir kun to‘qlikka yuzni burgaysan.
O‘shanda she’rimni eslab yurgaysan,
Yo‘qchilik yomondir, yo‘qchilik qursin.⁷³

Bu misralarda ham yuqoridagidek, tole’ o‘z ma’nosida emas, taqdir ma’nosida kelyapti.

Shoirning taqdir motivi, taqdir atamasi ishtirok etgan she’rlarida, asosan, taqdirdan nolish kuzatilgan edi. Lekin 1987-yilda yozilgan to‘rtligida shoir taqdiridan nolimaydi, aksincha Olloh bergan taqdirga rozi ekanligini bildiradi:

Taqdir yo‘rig‘idan roziman ming bor,
Menga duch ayladi seni ey nigor.

⁷⁰ Abdulla Oripov, “tanlangan asarlar”, 180-bet

⁷¹ Abdulla Oripov, “Tanlangan asarlar”, 2-tom, 44-bet

⁷² Tanlangan asarlar, 2-tom, 79-bet

⁷³ “Tanlangan asarlar” 2-tom, 153-bet

Ko'zingda poyonsiz umrimni ko'rdim,
Sensiz bir lahzaning o'tmo'g'i dushvor.⁷⁴

Agar Yaratgan seni mening taqdirimga bitmaganda edi, hozir sen mening oldimda bo'lmas eding mazmunini anglashimiz mumkin. Shoirning deyarli har bir she'rida diniy motiv, diniy terminlar uchraydi. Shu sababli bu motivlar masalasi keyingi maqolalarimizda yana davom etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Islom Karimov. Yuksak ma'naviyat-yengilmas kuch. Ma'naviyat, Toshkent. 2008.
2. Islom Karimov. Eng asosiy mezon hayot haqiqatini aks ettirish.
3. Abdulla Oripov. Tanlangan asarlar. 1-tom. Adabiyot va san'at. 2000.
4. Abdulla Oripov. Tanlangan asarlar. 2-tom. Adabiyot va san'at. 2001.
5. Abdulla Oripov. Tanlangan asarlar. 3-tom. Adabiyot va san'at. 2001.
6. Abdulla Oripov. Tanlangan asarlar. 4-tom. Adabiyot va san'at. 2001.
7. Abu Faqih Abu Lays As Samarqandiy. Tanbehul g'ofiliyn. Movaraunnahr. Toshkent. 2003.
8. Hamidullo Boltaboyev. Islom tasavvufi manbalari. O'qituvchi. Toshkent. 2005.
9. Hamidullo Boltaboyev. Sharq mumtoz poetikasi. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi. Davlat ilmiy nashriyoti. Toshkent. 2008.
10. Hamidullo Karomatov. Qur'on va o'zbek adabiyoti. Fan. Toshkent. 1993.

⁷⁴ “tanlangan asarlar”2-tom, 106-bet